

Петар Бојанић
Институт за филозофију
и друштвену теорију
Београд

UDK: 321.011
Оригиналан научни рад
Примљен: 27. 02. 2007.

СУВЕРЕН, СУВЕРЕНО, СУВЕРЕНОСТ О правној фикцији, о растеловљавању поглавара и о крварењу у име суперлатива¹

Један век после славног дела Шест књига о Републици Жана Бодена (1576), у коме се по први пут стара реч, реч сувереност [souveraineté], употребљава како би се именовала једна наводно сасвим нова „ствар“, Лајбниц покушава да преуреди и поново осмисли једно име за које се уопште не зна шта показује, скрива или шта занемарује. Његова интервенција и његов покушај да разреши ову велику збрку, данас су и актуелне и заборављене у исти мах.

Да ли је онда оправдано, да следећи Лајбницево напоре у тумачењу и реконструкцији суверености, прецизније разумемо немир који се налази у изворима ове фаталне конструкције коју је започео Жан Боден? Да ли ће овакав приступ разоткрити све оне претпоставке за „крвава жртвовања невиних од стране амбициозних владара“, о којима говори Лајбниц, а које се налазе у начелима борбе за сувереност? И да ли онда употреба Лајбница у сврхе „прилажења“ Бодену, заиста обећава успех у демолирању ове теолошко-политичке фантазије?

Кључне речи: суверен, сувереност, веитица, непријатељ, део, целина, мала територија, моћ.

У објашњењу суверености [Suprematu(s)], то је оно што изненађује, тешкоћа је што морам да уђем у једно поље које је сасвим запуштено. Разлог због чега је то тако јесте што су они који о њој [о суверености] најчешће пишу, загледи у прошлост, у закржљале трагове суверености којих једва да има, док потпуно занемарују оно што се сада дешава. Најмање ме чуде пуки правни зналци [iurisperitis vulgaribus]; за њих се сва мудрост налази у томовима римског права; [...] збуњују ме управо они познати заслужни [illustres dignitate] људи, који, када наиђу на тешкоћу у писању, радије посежу за узорима и ерудицијом, него за искуством и способношћу да самостално просуђују [quam experientie atque iudicii] [...]²

¹ Чланак је рађен у оквиру научно-истраживачког пројекта „Института за филозофију и друштвену теорију“ у Београду *Регионални и европски аспекти интегративних процеса у Србији: цивилизацијске претпоставке, стварност и изгледи за будућност*, који финансира Министарство науке Републике Србије (бр. 149031).

² Caesarius Fürstenerius, *De iure suprematus ac legationis principum Germaniae*. G. W. Leibniz, *Sämtliche Schriften und Briefen, Politische Schriften, Zweiter Band 1677-1687*, Berlin, Akademie Verlag, 1984, S. 51. Лајбниц је ово дело објавио 1677. године под псеудонимом

Један век после славног дела Жана Бодена (Bodin) *Шест књига о Републици* (1576)³, у коме се први пут стара реч, реч сувереност [*souveraineté*], употребљава како би се именовала једна наводно сасвим нова „ствар“, Лајбниц покушава да преуреди и поново осмисли једно име за које се уопште не зна шта показује, шта скрива, или шта занемарује. Његова интервенција и његов покушај да разреши ову велику збрку и нелагоду коју шире књиге и „људи од књига“, данас су и актуелне и заборављене у исти мах. Претпостављам да основни разлог Лајбницовог претресања речи суверен(о)(ст) није искључиво положен у природи и сложености ове грандиозне измишљотине која је опседала теоретичаре и политичаре (владаре) и пре и после славног немачког филозофа. Можда су значајнији управо они елементи који Лајбница непобитно чине нашим савремеником, а нама олакшавају посао у проналажењу граница и непримерности суверености у „данашњем времену“, на које нас баш Лајбниц упућује: био је саветник бројних поглавара свога времена, изумитељ и оснивач различитих институција, реалиста и прагматичар који први говори о личности међународног права [*persona iure gentium*]⁴ и о братству суверена [*Fraternité entre les Souverains*]⁵ хришћанске Европе [*Respublica Christiana*]; Лајбниц математичар је претеча модерне науке о статистици и нове пореске политике; протестант и Европљанин, велики је непријатељ ислама, подстрекач мржње и ратова против Турске и први софистицирани теоретичар сукоба између цивилизација; Лајбниц, несумњиво начелник европске филозофије, први је мислилац који сигурност и безбедност једног поретка ставља у први план, а пре свакога могућег патриотизма⁶; на крају, Лајбниц пише на неколи-

С. Ф. Намера му је била да рedefинише појам суверености и усклади га с настојањем немачких принчева да буду третирани као суверени у међународним преговорима.

³ Књига *Les Six Livres de la République* је први пут објављена у Паризу код Jacques Du Puys. До 1629. ово дело је имало четрнаест издања на француском језику, а одмах је преведено на неколико различитих језика. Десет година касније, 1586. Боден је сам превео свој француски изворник на латински, често допуњујући и мењајући првобитни текст. Вид. предговор J. H. Franklin, u Bodin, *On Sovereignty*, Cambridge University Press, 1992, p. 36. Користим издање у шест томова из 1986 (Fayard, Paris) и скраћено цео издање које је приредио Gérard Mairet (Paris, Le livre de poche, 1993). Издање у шест томова, такође није „потпуно“ јер и у њему изостају бројне фусноте које је Боден додавао из верзије у верзију. На пример, два главна поглавља посвећена суверености у књизи I (поглавље 8 и 10) садрже још четрдесет посто од главног текста у фуснотама. Скраћена верзија (стр. 250) овог списа објављена је 2002. године у преводу на хрватски језик, у издању „Политичке културе“, а у редакцији и с предговором Драгутина Лаловића.

⁴ G. W. Leibniz, *Codex Iuris Gentium diplomaticus* (1693), издање (ur.) Louis Dutens, *Opera Omnia*, tom 4, 1768, Geneva, *Praefatio*, S. 7. Ili, u *Sämtliche Schriften und Briefen, Politische Schriften*, Fünfter Band 1692-1694, Berlin, Akademie Verlag, 2004, S. 33.

⁵ G. W. Leibniz, *Entretien de Philarete et d'Eugene* (Oktober 1677), *Politische Schriften*, Zweiter Band 1677-1687, S. 306.

⁶ Треба се подсетити његовог писма Falaisau, написано у Хановеру 8. јула 1705. године. У њему Лајбниц по први пут именује државу именом које су користили Римљани

ко језика и с Хобсом је, пре свих других, заслужан за ширење, премеравање и тумбање француске речи „сувереност“ у тадашњим европским просторима.

Да ли је онда оправдано да, следећи Лајбницево напоре у тумачењу и реконструкцији суверености, прецизније освојимо онај истински немир и неспокој који се налази у изворима ове фаталне конструкције коју је започео Жан Боден? Да ли ће овакав приступ разоткрити све оне претпоставке „због којих амбициозни владари пристају на крвава жртвовања невиних“⁷, о којима говори Лајбниц, а које се налазе у начелима борбе за сувереност? И да ли онда употреба Лајбница зарад прилажења Бодену, заиста обећава успех у разградњи, ове теолошко-политичке скаламерије?

*

На почетку, одмах, замислимо једну малу територију⁸ и једну малу републику. Замислимо је на исти начин на који је пре пуно векова Лајбниц „осмислио“ малено имагинарно краљевство *Иветот*⁹. *Иветот* је напросто његов пример или фантазија или фикција која треба да регулише снагу и домет једног имена које нам стиже или из књига или од надобудних и самозваних поглавара. Замишљање мале територије, малог становништва, мале владе и малог председника, а онда и језика на коме говори мало људи, није сасвим супротном замишљању највећег и неупоредивог и вишег од свега упоредивог, које се налази у првом гесту проналаска придева „суверено“ или придева „супер“ (*superus, supra* су сложене речи латинског језика које су у пореклу француске речи *souverain(e)*). Мала територија, о којој Лајбниц говори и коју замишља, није сасвим у регистру суверености, јер она није никакав најмањи, неупоредиво сићушан и неупризорени облик, који би као такав вероватно био једнако суверен и, парадоксално, једнако страшан и једини истински непријатељ у односу на „нај“, на оно „супер“ што је изнад свега великог.¹⁰

[*les Latins*], *Respublica*, и дефинише је као друштво чији је циљ заједничка сигурност [*la seureté commune*]. На крају писма Лајбниц каже: „Поданицима је дозвољено да се закуну на верност непријатељу [*de prester serment de fidelité à l'ennemi*], господару који их је освојио, пошто њихов пређашњи господар није био у стању да им обезбеди сигурност.“ *Die Werke von Leibniz*, ed. O. Klopp 1884, Hanover, tom IX, pismo broj CCCXXXI, S. 142-143

⁷ *De iure suprematus ac legationis principum Germaniae*. G. W. Leibniz, *Politische Schriften, Ad Lectorem*, S. 16. Део овог упутства читаоцима преведен је на енглески језик у књизи *The Political Writings of Leibniz*, коју је приредио за штампу Patrick Riley (Cambridge, University Press, 1972, pp. 111-113).

⁸ Територија [*territorium*], по Лајбницовом мишљењу, не означава само статус или управљање или поделу земље, него целокупност [агрегат, *aggregatum*] правних аката успостављених (важећих) над одређеним комадом земље. *De iure suprematus ac legationis principum Germaniae*. G. W. Leibniz, *Politische Schriften*, S. 54.

⁹ *Ibid*, S. 18, 61. Takođe, G. W. Leibniz, *Politische Schriften*, S. 419.

¹⁰ *Vavilonski Talmud (Shabat 77b)* доноси тумачење да се највеће чудовиште и истински суверен на земљи с којим једино Бог може да изађе на крај, *Левујатан*, једино боји малог

Већ у акту оваквог замишљања једне мале територије, ни велике ни малене, Лајбниц прави одређену штету у односу на максимализам и у односу на напор за максималним, који је својствен свему што припада сувереном. Функција малог (мале територије, малог становништва), малог врховника итд.) или не много великог, поново уводи релативизам премеравања, бројања, поређења, степеновања, што је Жан Боден својим визијама броја, затвореног скупа и сразмере хтео да спречи и заувек обустави. Постојање малог претпоставља велико или веће, или највеће, али несумњиво укида оно што је неупоредиво и спокојно, и што је изнад свега осталог и свега другог. Осим пристајања на постојање мноштва других и много других суверена) и осим релације (и релативизације) у односу на другог и поређења са другима, постојање другог (мањег или већег или различитог) уводи време (непрестано понављање срањивања и мерења с другим(а)) и уништава супстантиве (именице „суверен“ или „сувереност“) у прилог придева. Лајбницов исказ „територија је мала“ [*le territoire est petit*¹¹] одмах претпоставља неизвесност ступња њене суверености. Ако је мала, да ли је онда суверена, и још, у којој мери је суверена?

Али, да ли је уопште смислен низ оваквих питања која укидају сувереност малог?

На пример, уколико „мало“ замислимо као „затворено“, уколико је једна територија апсолутно опасана и непробојна, зар она није „суверена“ територија? Приде, зар наредба [*imperium*¹²] која важи на овој територији не подразумева њенога носиоца – „владара“ (или носиоца – „народ“), и зар он нема право да се назива „суверен“¹³? Уколико границе те мале територије неко са

црва [*kilbit*, претеча савременог терористе, П.Б.], који улази кроз шкрге гломазних риба и убија их.

¹¹ G. W. Leibniz, *Entretien de Philarete et d'Eugene*, S. 305.

¹² У семинару о Пармениду (1942-43), када покушава да пореди грчко *pseudos* и латинско *falsum*, Хајдегер тражи изворно значење речи *imperium*. Од речи наредба, *Befehl*, он напредује до речи прекривити */bergen/* или послати */befehlen/* мрвог у земљу или у ватру. Послати нешто тако да би га прекривило нешто друго. „*Imparare (im-parare)* јесте наместити *leinrichten/*, преузети одређене мере *die Vorkehrung treffen/* (у смислу, побринути се). „*Imperium* је територија */Gebiet/* заснована на наредби */Gebot/*, на којој су други послушни */botmässig/*“. „Суштина речи *imperium* садржана је у акту константне „акције“ *im actus der ständigen „Aktion“*“. M. Heidegger, *Parmenides*, GA, Band. 54, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1982, S. 58-60.

¹³ Довољно је пратити Боденове одредбе и непрестана варирања. „Први прерогатив суверености је заповедати [наређивати] свима уопштено, и свакоме појединачно“ [*La premiere marque de Souveraineté est donner loy à tous en general, et à chacun en particulier*]. *Les Six Livres de la République*, I, 10, p. 306. Неколико редова пре, на истој страници: „[...] да први прерогатив принца суверена је моћ [*puissance*] да заповеда [наређује] свима уопштено, и свакоме појединачно.“ Неколико страна раније (p. 300) Боден открива: „[...] закон [*loy*] је наредба суверена која дотиче [*touchant*] све поданике или ствари уопште.“ Закон [*lex*] означава право на наредбу и ово право има само онај ко има сувереност [*qui a*

стране хоће да провали или преиначи или премери, зар суверен (владар или народ) не брани „сувереност“ те мале територије? Зар се „сувереност“ не брани и када један део те мале територије, део мањи од главнине, најављује своје отцепљење и независност?

Али, како тада умишљати и замишљати „недељивост“ малог, ако је подељеност већ манифестована у отпорима, деобама и одбранама?

Сва ова питања која лако показују топлешење придева у именицама „суверен“ и „сувереност“ – тајна суверености се пре свега успоставља путем ових преинака – откривају истовремено тешкоћу „релативизирања“ или „лајбницизирања“ пројекта Жана Бодена. Осим тога, показати границе и скученост фикције суверености Жана Бодена, подразумева реконструкцију свих ових питања и свих политичких фантазија суверености и пре и после Бодена, а онда и сасвим изван њега и његовог утицаја. Нема референци на Бодена ни код Канта, ни у оквирима славне Хегелове унутрашње и спољашње суверености, нити у Фихтеовој *Затвореној трговачкој држави* (1800), али је „матрица“, коју је он положио, остала непромењива у свим овим становиштима. Да би се, дакле, замислила једна мала територија и да би се тиме најавила граница суверености и све оно што је нужно потреса, пресудно је, чини ми се, пратити пропусте Бодена и занимати се за неке од његових топоса који их скривају. На пример, Боден, *par excellence* супстанцијалиста, непрестано надокнађује сиромаштво својих фикција суверености употребљавајући читав асортиман различитих аналогја. Доминирају био-аналогје, употребе животиња или делова живих бића, или, језиком Шелинга и Хегела, такозвани, „анимални организам“ [*animalische Organismus*] или анималне организације (у § 278 *Филозофије права*, Хегел упоређује сувереност с организмом, говори о изоловању његових делова као о болести суверености, и упућује на своју филозофију природе и § 371 *Енциклопедије*¹⁴). Ове врсте аналогја би на основу поделе Вајхингера могле да се назову „аналогске фикције“ или „фиктивне аналогје“, у супротности према „реалним аналогјама“, које до резултата долазе путем индукција и на основу хипотезе. „Фиктивна аналогја“ – „једна од модерних и веома популарних је она на основу које се држава пореди са

la souveraineté] I, 8. Три облика су на делу: суверен, сувереност као стање и сувереност као имање. Још две напомене: суверен не даје или не ствара никакве законе, којима он сам није подвргнут; то је погрешан превод и неправилно разумевање синтагме *donner loi*; суверен наређује, заповеда, командује, итд. Боден разликује *lex* као *imperium*, као наредбу, која се спроводи у домену законодавства и *lex* као *ius* у смислу једнакости и намирености. Cf. H. Heller, *Die Souveränität. Ein Beitrag zur Theorie des Staats- und Völkerrechts*, Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter, 1927 (*Ges. Sch.* Band II, Tübingen, J.C.B. Mohr, Paul Siebeck, 1992, S. 36).

¹⁴ О држави и организму, о безусловној подвргнутости делова целом, о исчезавању свих делова у целом [*das „Verschwinden“ aller Glieder im Ganzen*] и систематском жртвовању индивидуа за цело. Cf. F. Rosenzweig, *Hegel und der Staat* (1920), München, Aalen Scientia, 1962, S. 142-146, 158-160.

организмом, или свет са организмом или уметничким делом“ – јесте чиста субјективна конструкција и „митска“ творевина¹⁵. У свом првом великом сачуваном тексту о суверености – ради се о поглављу 6. „О уставу Република“ из књиге *Метода историје* (1566), Боден указује на значај Аристотеловог одређења ауторитета, критикујући, у исти мах, његово и Цицероново апсурдно форсирање значаја величине једне територије, или броја становника за конституисање и обележавање једног ентитета:

Приметимо сада да се наше одређење Републике односи подједнако на вароши [*bourgs*], насеља [*villes*], градове [*cités*], краљевства, свеједно колико се далеко протежу, уколико они остају уједињени под једним те истим ауторитетом [*autorité; modo ejusdem imperio coercentur*]. Држава не би могла да се разазна на основу пространости, или мајушности њене територије, баш као што слон не може да буде прозван више животињом од мрава, пошто обоје имају једнаку снагу да осећају и да се крећу. Тако Дубровник или Женева, чије империје нимало не прелазе градске зидине, немају мање право да се назову [*droit au titre*] Републиком од татарских империја чија се прострaнства мере кретањем сунца.¹⁶

Заиста је ритуал именовања или право на назив [*droit au titre*] – „право“ се ипак не помиње у латинском оригиналу на овом месту – увек почетак и крај стратегије Бодена. У томе се и састоји први отпор према Аристотелу који неке знатно веће територије не назива истим именима. Замисао Бодена јесте да сувереност или република, у овом контексту, јесу алтернативни називи за ауторитет (реч која настаје комбинацијом средњевековних употреба *auctoritas* и *maiestas*) или *imperium* (наредбу). Потом, сва ова имена се односе на сваки ентитет независно од његове величине и идентична су са њим. Ову збрку око превода и гомилања речи различитог порекла, могуће је разрешити једном прилично јасном дефиницијом која се налази у кратком Боденовом спису а који је временски тешко лоцирати, мада изгледа да он ипак претходи

---

¹⁵ Н. Vaihinger, *Die Philosophie des Als ob*, Berlin, Reuther & Reichards, 1911, Prvi deo, glava IV, S. 27-31. „Рецензије“ за ову књигу пишу К. Шмит (Schmitt) 1913. и Х. Келсен 1919, у оквиру својих текстова о „правним фикцијама“.

¹⁶ Jean Bodin, *La Méthode de l'histoire*, tr. Pierre Mesnard, Paris, Les Belles Lettres, 1941, pp. 143-144. *Methodus ad facilem historiarum cognitionem*, u *Oeuvres philosophiques de J.B.*, Paris, PUF, 1951, p. 169. Без обзира што у овом спису Боден доноси својих пет суштинских атрибута суверености (одељак „О суверености“; *quid summum imperium*), сва његова извођења започињу с Аристотеловим разумевањем ауторитета и врховне политичке власти (p. 158). На страни 159 (лат. верзија, p. 175), Боден упућује на своју књигу о јавном ауторитету или, дословно, о праву на наредбу [*l'autorité publique; de iure imperio*], на поглавље о праву на сувереност [*droit de majesté; de jure majestatis*]. Рукопис је Боден спалио пред смрт, тако да књига никада није била објављена. Cf. Julian H. Franklin, *Jean Bodin et la naissance de la théorie absolutiste*, Paris, PUF, 1993, pp. 42-43. С. R. Baxter, „Jean Bodin's Daemon and his Conversion to Judaism“, u Н. Denzer (ur.), *Verhandlungen der internationalen Bodin Tagung in München*, Beck, München, 1973, S. 19.

„Методи“ иако је објављен знатно касније. *Imperium*, наредба (заповест), каже Боден у *Нацрту општег права*, јесте јавна или приватна [*Publicum est, aut Privatum*]. Приватна је она која се спроводи ван јавне власти, то је наредба путем које се управља универзитетом, различитим друштвеним групама, породицом, женом, децом или робовима. Само јавна (општа) наредба је суверена и налази се „код“ владара, аристократије или народа [*Publicum rursus aliud Summum, velut Principis, Optimatum, Populi*]¹⁷. Аналогија и против-аналогија омогућавају Бодену да закључи како два по величини потпуно различита „организма“ (ова ће реч тек код Лајбница постати значајна за разумевање „целог“ и замениће „агрегат“¹⁸; Боден обично употребљава реч тело, *corps*), функционишу једнако јер њима управља један једини *Imperium* (наредба, закон, суверен), који у потпуности покрива и сједињује целокупни њихов квантитет. И по томе су та два ентитета, сваки за себе, суверена¹⁹. Њихова снага или њихова сила је једнака, аналогна или сразмерна њиховој маси, те тако, мисли Боден, њихова осећања и њихове кретње могу бити идентична и симетрична [*cum utriusque movendi ac sentiendi vis insit*]. Да би овакве класификације заиста функционисале и да би се током историје политичких демагогија, хипокризија и фантазија непрестано појављивале, нужно је да се рачуна на кључну неупоредивост онога што се пореди (мрав и Дубровник), на забрану да се буде дослован (то бисмо могли назвати терор аналогије), на обустављање да се изведу све консеквенце које једна аналогија претпоставља (у томе се састоји њена привидна убедљивост), на недостатак „осећаја“ за реал-

¹⁷ J. Bodin, „Tableau du droit universel“ (*Iuris Universi*), u *Oeuvres philosophiques de J.B.*, Paris, PUF, 1951, p. 94. Разрађена верзија овога става налази се у *Les Six Livres de la République*, II, 1, pp. 7-9. Marcel David је испитивао „употребе“ суверености у вековима пре Бодена. Када се на пример краљ оквалификује речју „суверен“, то пре свега указује да је краљ носилац јавне власти [*détenteur de la puissance publique*]. *La souveraineté et les limites juridique du pouvoir monarchique du IXe au XVe siècle*, Paris, Dalloz, 1954, p. 75. У спису *Les Six Livres de la République* почетна дефиниција суверености је следећа: „Сувереност је апсолутна и вечна власт [*la puissance absolue et perpetuelle*] једне републике, коју су Римљани називали *maiestatem*“ [*Maiestas est summa in cives ac subditos legibusque soluta potestas*] [...] а Јевреји, *tomeh ševet*, то јест, највећа командна моћ [заповедна власт; *power of command; la plus grande puissance de commander*]. I, 8, p. 179. Cf. *Amos* I:5,8.

¹⁸ Cf. Stahl – Leibniz, *Controrverse sur la vie, l'organisme et le mixte*, Paris, Vrin, 2004.

¹⁹ На самом почетку другог поглавља прве књиге списа *Шест књига о републици*, Боден се враћа овој аналогији и додаје да град не чине појединци или особе [*personnes*] већ јединство народа под једном сувереном влашћу [*l'union d'un peuple sous une seigneurie souveraine*]. Још два додатка су необично важна. Осим мрава Боден уводи још једно мање створење – *le ciron*, буву, вашку, гњиду, „бактерију“ (мрав по мишљењу Ла Фонтена је прави колос за ово створење). Поред Татара, Боден такође говори о турској империји. Десет година касније Боден се изјашњава и о носиоцу суверености: „[...] тако је један малени Краљ [*un petit Roy*] суверен онолико колико је и највећи Монарх на земљи“ [*le plus grand Monarch de la terre*]. *Les Six Livres de la République*, pp. 41-42.

ност (о коме говори Лајбниц) и на вишак укуса. Наиме, сасвим је неприлично хиљаде аналогија које Боден употребљава (и не само Боден) систематски разбијати и показивати да су бесмислене. Ако се путем аналогије, на пример, доведу у везу мрав и Дубровник, онда ће на основу принципа против-аналогije, Дубровник морати да поседује мноштво или барем још неколико карактеристика мрва а не само једну карактеристику – да је, у поређењу с Татарским царством, мали у истој оној мери у којој је, рецимо, мрав мали у односу на слона). Мрав има много других одређења. Једно се често манифестује и када је мрав нехотице згажен од истог тог колосалног слона.

Хајде да сада покушамо да наведемо неке непрецизности и услове ове генијалне аналогије Жана Бодена, која ни по чему није егземпларна и специфична у контексту његових списа. У исти мах то ће бити и услови за освету реалног које аналошке стратегије непрестано изазивају и најављују. Напослетку, то је и добра прилика да се издвоје први и најважнији „атрибути“ суверености какви су се искристалисали током вишевековних „употреба“ појма, те да им се одмах супротставе и они други, које је први тематизовао Лајбниц.

Прелиминарно, понављам, потребно је да непрестано пред очима имамо једну малу територију, да замислимо мало становништво, малу владу и малог председника, а онда и језик на коме говори мало људи. Право на овакву просту и непретенциозну визију и верзију малог треба да функционише као регулативни фактор ове суверене и кардиналне разлике и идентитета између слона и мрва о којој говори Боден. Супротно оној дискрепанцији и непријатељству између највећег и најмањег, између *Левијатана* и *килбита*, Боден претпоставља да највеће и најмање јесу недељиви (зато су суверени; мрав је толико ситан, а слон тако бесконачан), да су неупоредиви и далеки једно од другог (Дубровник или Женева и Татарско царство се међусобно не граниче и не додирују), а да, истовремено, парадоксално, и једном и другом припадају потпуна независност и самостаност која им је уписана у имену. „Суверено“ означава оно што је изнад свега другог, али и оно што укида све друго, што је апсолутно и једно јединствено²⁰. Играти се овом ознаком или бити неопрезан у употребама речи „супер“ – једном од најпопуларнијих речи на овој планети – значи прејудуцирати постојање једног јединог глобалног *Левијатана* који је супер-суверен (ово је плеоназам) јер садржи у себи све друго и јер ништа друго не постоји изван њега. Сетимо се да наш терориста и непријатељ звани *килбит*, борави унутар његове утробе, и биће нам сасвим јасно да прелаз и промену разумевања „појма“ сувереност од Бодена ка Хобсу диктирају фантазије и „визуелне стратегије“, а не некакав рад „појма“ или когни-

---

²⁰ Старофранцуска реч *soverain*, изведеница од средњевековне латинске употребе *superanus* (оно што стоји изнад свега; предлог *super*, (из)над), оно што је супериорно или надмоћно или надлежно, подразумева да је означено прво и највише, али и једно и једино. Cf. J. Dennert, *Ursprung und Begriff der Souveränität*, Stuttgart, G. Fischer Verlag, 1964, S. 101. H. Quaritsch, *Staat und Souveränität*, Band 1. „Die Grundlagen“, Frankfurt am Main, Athenäum Verlag, 1970, S. 249 и даље.

тивна делатност. Уколико су, дакле, било слон било вашка или гњида, „по ознаци“ и „на основу имена“, суверени и самодовољни (то јест независни и недељиви и једини), њихов рат до уништења је већ најављен. Овај сукоб међу врстама или унутар једне једине врсте, сукоб између делова или органа, јесте „борба за име“ и рат за сувереност (или такозвана „одбрана суверености“). Важно је приметити и пратити – тако би могао да се дефинише опрез о коме говорим – да овај сукоб пулсира у ритму преласка атрибута у суперлатив²¹ („супер“), у супстантив и у ритму преласка симболичког и ритуалног у „реално“. Сукоб свакако не могу да спрече „невине“ и блеферске фантазије Жана Бодена о једнакој сили „да осећају и да се крећу“ коју поседују и мрав и слон. И мрав и слон кретањем лимитирају простор својим истоврсницима, али и један другоме. Уколико осећају, они треба да осећају и међусобно присуство. Поред осећаја и кретања њихова сила се такође испољава у раду, у отимању и прождрљивости, у убијању и ждрању, у парењу и са-животу, речју, у односу према и са другима.

Шта ће онда остати од истоветног имена „Република“ или истоветне „суверености“ Дубровника и Женеви и Татарске империје и Вавилонa, који помињу и Аристотел и Боден, ако овом „преплитању“ и „додиривању“ мрва и слона додамо још и

(а) да снага великог слона *de facto* далеко превазилази снагу ситног мрва,

(б) да нема довољног разлога да се нешто, што је по облику минорно, именује истим именом као и нешто грандиозно, именом чије значење претпоставља и надмоћ у величини и маси,²²

²¹ Најмање две операције су смештене у изградњи овога суперлатива. На почетку се пореде одређени ентитети, а потом се, да би суперлатив изгубио властиту „прошлост компарирања“ и да би заиста био „супер“ (изнад свега), приступа брисању свега што указује да је настао разликовањем у односу на друге ентитете. Разлог је јасан: да би нешто било суверено, нужно је да је *a priori* суверено, одмах и без поређења с другим. Реч „Бог“ може да представља суперлатив који негира своје порекло у компарирању. Ипак, да ли је могуће да се ово „пасивизирање“ придева (прелаз речи „суверено“, у „суверена“ или „сувереност“) одвија по аналогији са *supinom* и пасивизирањем глагола? *Dictionnaire François-Latin* из 1549 (Paris, p. 592) не наводи супстантив суверен или сувереност, док се придев односи на суверену пресуду [*jugement souverain*], тачније, на пресуду која је врховна по својој правоснажности [*еффициум*] јер на њу не постоји право на жалбу. На овом месту је положена веза између суверена и одлуке, одлуке последње и највише инстанце. Cf. Н. Quaritsch, *Souveränität: Entstehung und Entwicklung d. Begriffs in Frankreich u. Deutschland vom 13. Jh. bis 1806*, поглавље 3.5 „Die absolute (letztinstanzliche) Entscheidung“, Berlin, Duncker und Humblot, 1986, S. 54-58.

²² Фестус каже да је сувереност [*maiestas*] изведена из *magnitudo*. Ово бележи Боден у фусноти овога латинског издања, за почетно одређење суверености у књизи 1, 8 (*Les Six Livres de la République*). Већ прве употребе речи „суверен“ тичу се највишег бића или фантазије о највишем бићу. Бог је *le souverain*, највиши свештеник [*le prestre souverain*]. Cf. Н. Quaritsch, *Souveränität: Entstehung und Entwicklung d. Begriffs in Frankreich u. Deutschland vom 13. Jh. bis 1806*, S. 13-15.

(ц) да наредба [*imperium*] која влада и важи у оквирима једнога тела, облика, идентитета или једног организма, тешко може да буде именована као суверена јер није јавна или није „ре-публиканска“,

(д) да наредба која влада и важи у оквирима једног организма смера неумитно да прекорачи важење и границе сопственога ентитета и окупира друго тело (тек тада, парадоксално, она би постала јавна, а онда и суверена,

(е) да сила или насиље [*vis*] које помиње Боден, преводи важење једне наредбе (или норме) у њен учинак (принцип правоснажности, ефикасности²³), те је исто тако могуће да један *imperium* није ефикасан и *de facto* не влада на целокупној територији једног организма,

(ф) да се иста та сила и (екстремно) насиље налази у изворима и начелима сваке републике или било које „суверене“ целине²⁴,

(г) да постоје делови једнога организма који имају предност над другим деловима јер производе наредбе или одлучују о „специјалним мерама“²⁵, или спроводе исте те мере (ово је безусловни услов разлике, супротстављања и сукоба између суверена и суверености),

---

²³ Држава спроводи важење [*Geltung*] норме зато што је „држава моћ, сила, укратко, једна природна реалност, и као таква, ефикасна. Манифестација тога су: топови, митра-Љези, бомбе, утврђивања, затвори, вешала и гиљотина.“ Н. Kelsen, § 4. „Efficacité de l'ordre étatique“ и § 5 „Validité et efficacité“, у „Les Rapports de Système entre le Droit Interne et le Droit International Public“, 14, *RCADI*, Hague, IV, 1926, p. 237.

²⁴ „Разум и здраво размишљање [природна просвећеност, *lumière naturelle*] нас је довела до тога да верујемо да су сила и насиље, кршећи законе природе [*forçant les lois de nature*], у извору и у пореклу Република“. *Les Six Livres de la République*, I, 6, p. 112. На следећој страни Боден ово насиље, које ствара прве организоване јединице и крши законе природе, зове крајњим или екстремним насиљем [*violence extrême*]. Ово насиље је идентично с Хегеловим херојским насиљем. Насиље хероја је средство за стварање држава.

²⁵ Порекло везе између одлуке, одлуке о ванредном стању и одлуке суверена о ванредном стању којом се сувереност удешава (С. Schmitt), налази се код Бодена. Cf. Н. Heller, *Die Souveränität. Ein Beitrag zur Theorie des Staats- und Völkerrechts*, 1927 (*Ges. Sch.* Band II, S. 36, 90-92). Мислим да стриктна предност једног дела „ентитета“ или „организма“ у односу на све друге делове, на којој Боден непрестано инсистира, уводи могућност овог (не)контролисаног стања једне целине. Боден, који је истински жалио што су све одлучујуће традиције запада укинуле право оца да одлучује о животу и смрти жене и деце, аргументује у прилог предности једног дела над осталима, на почетку трећег поглавља књиге I *Les Six Livres*. Тако прва и најстарија заповест обезбеђује власт разума над бестијалном или животињском похотом [*l'appetit bestial*]; тако је мушка власт над женом по узору на власт душе над телом (I, 3, pp. 51-53), да би на крају суверен престао да буде било какав део једне целине већ „чисти и прости ум који уједињује све делове и усклађује их скупа“ [*l'intellect pur et simple qui unit toutes les parties et les accorde ensemble*] (књига VI, 6).

(х) да постоје делови²⁶ једног целог који могу да буду ампутирани, осакаћени и жртвовани у складу са истим тим „ванредним мерама“,

(и) на крају, да постоје примитивни и неподељени ентитети („организми“) који се распадају и настављају да постоје одвојени и одељени?

Каква ће бити будућност сувереног мрава или Дубровника-животиње, Боден најављује путем свога основног аналошког маневра и увек непојмљивог (и парадоксалног) изневеравања аналогije и скраћивања њеног учинка. У питању су његове идеје затворености и границе, односно суманута параноја да је улез или непријатељ увек унутра (разлог томе није искључиво период страшних грађанских ратова чији је савременик) и да је његово наличје сатанско, а лице „женско“, и потпуно дефанзивна политичка перспектива. Сувереност се код Бодена брани и чисти, она је већ унапред дата (али је одмах и нападнута), и не постоје код њега никакве разрађене идеје освајања, експанзије и „нападачког рата“. Република има све карактеристике куће или дома, а суверен домаћина²⁷. Али уместо да Боден искористи „компаративни потенцијал“ и еманципаторску димензију умножавања домаћинстава и стварања нових кућа, и, у исти мах, нових грађана, те да суверену републике, аналогно томе, преда репрезентаторску улогу и моћ да сувереност представља изван граница своје републике, Боденов суверен-домаћин није путник и не познаје друге суверене. Нема „изласка“ републике изван сопствених граница и у сусрет највећој могућој заједничкој републици, а „спољни послови“ суверена су сведени на наручивање непријатеља и организовање одбрамбених ратова зарад елиминације унутрашњег непријатеља и грађанског рата.

Ипак, и унутрашњи и спољашњи непријатељ су у овом случају утваре. То би требало да буде сасвим логично с обзиром да је, као и код Хегела касније, на делу покушај мишљења и конституисања „суверености као такве“ (код Хегела, државе као такве). То значи да перспектива суверена или субјекта узетог само-стварањем или само-лимитирањем, нема испред себе никаквог другог у његовој другости, дакле неку другу државу или друге државе, савезничке или непријатељске, са којима заузима и гради заједнички европски или неки други простор. Овде је у питању анонимни апсолутни други или апсолутна сенка другог који га искључиво лимитира и негира и тако омета његову самосталност. Осим тога, суверен не препознаје облик ове негације или лик овога непријатеља, одакле му „надолазе“ присилне или само-присиљавајуће границе. Зато му се тај безоблични непријатељ привиђа на свим местима „његове“ суверености („територије“) и причинљава као некакав апсолутни или

²⁶ О односу делова, целине и о одсецању, cf. Аристотел, *Политика*, почетак књиге III, 1274 б – 1275 а; *Метафизика*, књига V, 1023 б – 1024 б, 1041 б; или E. Husserl, *Logische Untersuchungen*, Band 2, поглавље III „Zur Lehre von den Ganzen und Teilen“, *Husserliana*, 19/1, Hague, M. Nijhoff, 1984, S. 228-301.

²⁷ Cf. *Les Six Livres de la République*, I, 6, p. 112. Република, као заједница којом се влада путем суверене власти, може да буде тако компактна или затворена [уска или сужена, *étroite*] да је сачињавају само неколико домаћинстава (III, 7).

суверени непријатељ. Функција непријатеља може да буде двострука: регулативна, јер се ауто-цензура или само-ограничавање суверена (субјекта) спроводи тек на основу овога негативног и фиктивног ограничавајућег принципа (сетимо се да је велика заслуга Бодена, посветовљавање средњовековног ауторитета и давање владару апсолутне власти; суверен је суверен јер сам одређује границе сопствене суверености), и терористичка, јер суверен више не препознаје ништа што га не условљава и не негира и што не буди његову панику и терор.

Парадокс или контрадикција суверености постављена је на основу нужности да не постоји други суверен или друга сувереност, јер онда не би било суверености уопште. Сувереност искључује све што није она сама²⁸. Слично стоји ствар и са непријатељем. Како је могуће да нешто што је изнад свега другог и што је, приде, једно и једино, оставља простор за постојање нечега што прети да га уништи? Најављивање и оправдавање опасности од рата (виртуелног рата или виртуелног другог, непријатеља) треба да буде кључна помоћ једном суверену да би његова власт везивала и привезивала све делове републике у нераскидиво јединство. Слава геометра и стручњака за сразмере, Јеана Бодена, и његов несвакидашњи ангажман, састојао се, пре свега, у сејању страха међу домаћинима и међу малим владарима његовога времена. Задатак Бодена био је да покаже шта се дешава иза леђа владарима и мужевима, и то пре свега у сну, који је вероватно прва манифестација суверене власти. Потом, он треба да препише и наложи лек за одбрану суверености. То је већ неколико симултаних операција и залога, а најважније су мистификација сувереног знања о тајнама куће и државе²⁹, и опседнутост неговањем која се испољава у разбољевању пацијента (суверености) и прескриптивном тровању лековима (*syndrome Münchhausen by proxy*).

Две године после објављивања *Шест књига о Републици*, правник Боден председава судом у случају против своје имењациње Jehanne Hervillier, која је била оптужена да је вештица, која је све признала („а да није испитивана и мучена“, напомиње Боден) и потом била осуђена и погубљена 30. априла 1578. Три године касније (1581), у предговору својој књизи *О демономанији*

---

²⁸ У својим предавањима у Хагу, у којима открива различите невоље с „појмом“ суверености, Келсен формулише такозвано правило јединствености које је нужна одлика једног сувереног поретка. Ради се о § 22 „L'unicité (*Ausschliesslichkeit*) nécessaire de l'ordre souverain“: „Теорија суверености државе [...] води нас до последице да само једна држава може имати одлику врховног правног ентитета [*le caractère d'entité juridique suprême*], да је сувереност једне државе инкомпатибилна са сувереношћу неке сасвим друге државе и искључује стога постојање друге државе као сувереног поретка.“ Н. Kelsen, „Les Rapports de Système entre le Droit Interne et le Droit International Public“, р. 259. У књизи *Das Problem der Souveränität* из 1920. године *die Ausschliesslichkeit* или *die Einzigkeit* суверене државе, Келсен одређује као пуку аналогију односно солипсистичку консеквенцу субјективизма (Darmstadt, Scientia Verlag Aalen, 1981, S. 315).

²⁹ Боден је следбеник Тацита. Тајни разлог [*arcantum*] државе и тајне владара он помиње у спису *La Méthode de l'histoire*, р. 139.

[*De la démonomanie*]³⁰, једном од најпопуларнијих књига икада написаних, Боден објашњава епilog овога процеса, наводи различита признања педесетогодишње жене и уверава нас зашто међу судијама није било двоумљења да донесу најтежу казну.

Вештица је оптужена јер је била узрок смрти неколицине људи и животиња [*bestes*]. [...] Признала је да ју је њена мајка представила ђаволу када је имала дванаест година, да је он био прерушен у тамног човека необично високог и обученог у црно. Мајка јој је испричала да ју је, чим се родила, обећала ђаволу, који је, опет, обећао да ће се лепо односити према њој и да ће је усрећити. Од тог тренутка она се одрекла Бога и обећала је да ће служити ђаволу. У исто време имала је са њим путене односе [*copulation charnellement*] све до педесете године колико је имала када је била ухапшена. Изјавила је да је ђаво долазио код ње када би јој се прохтелo, увек у одежди и истом облику као када се први пут појавио, с мамузама, чизмама, мачем и на коњу, и да га нико није видео осим ње. Такође, понекад је имао с њом односе, а да то није приметио њен муж који је спавао у постељи поред ње³¹.

Исповест ове жене која је мењана и негирана неколико пута (а да је суд није присиљавао, како он каже), док није добила коначни облик у оквиру предговора славног писца књиге о суверености, Бодену служи да се дефинитивно „обрачуна“ с уживањем и да голи живот подвргне контроли. Он у својој књизи нашироко доказује опседнутост демонима, те да ђаво не може никога да усрећи и да се нико није обогатио служећи му. С друге стране, за издају домаћина и спаривање с ђаволом, предвиђена је је смртна казна. Читање ових редова у кључу „суверености“ републике, о којој се брине Боден и која га пре свега занима, одмах мора да узме у обзир и притајено вештичарење домаћина, његов воајеризам, његову беспрекорну будност и уживање. Или уживање и страх судија током претреса и за време ових ласцивних исповести. Уживање би могло да буде маркирано као пресудна опасност за обимно тело суверености, односно за велики суверени дом, али само као симптом већ подељеног и нејединственог тела. Доказ да уживање може да се јави или притајји у било ком сегменту једне суверености („сувереног“ ентитета) показује да је сувереност скоцкана, а не изливена „из једнога комада“, да је жива, да се

³⁰ У посвети која је написана 20. децембра 1579. године у облику писма *Christophe de Thou*, првом председнику париског парламента, Боден открива да му је намера да упозори и припреми оне који ће се тек сусрести с ђаволом и да упозна читаоце да нема већег злочина од вештичарења за које следи смртна казна. Боден сматра да је Република контактирана сатаном, да је највећи непријатељ инфилтриран у свим структурама власти и томе треба хитно стати на пут. Како одмичу године, Боден ће све више имати проблема, али не само због садржаја овога списка, него због различитих интрига и оптужби да је љубитељ јеврејства и да се конвертирао у јеврејство. Cf. P. L. Rose, *Bodin and the Great God of Nature. The Moral and Religious Universe of a Judaiser*, Genève, Librairie Droz, 1980, p. 8 i даље.

³¹ *Demonomanie contre les Sorciers, Préface de l'auteur*, knjiga I, p. 1-2.

уживљава у другога, те да сваки део може да ступи у самостални и (не)овлашћени контакт с другим – са странцем, непријатељем, са „високим другим“. Сваки део може да ужива јер је смртан, може да даје живот и да се множи и шири и да узима живот „људима и животињама“. Бити с другим неовлашћено, или с фалсификованим овлашћењем (када мајка даје мандат), или својеволјно („други је долазио код ње када би јој се прохтело“), представља издају суверености, цепање и отцепљење од домаћинства.

Ритуали свих ових прогона, истрага, пресуда и егзекуција, који се тих деценија одвијају у Француској, представљају убрзавање конституисања суверености путем унификавања или уобличавања непријатељског принципа. У судовима и парламенту, где се сусрећу приватни живот грађана и древни религијски фантазми, треба да се једном заувек доврши процес секуларизације и учини још ефикаснијом суверена власт. Дакле, нема никаквог „епистемолошког реза“ или двострукости Бодена, или евентуалне промене, која је тобоже наступила код њега пошто се суочио с искуством судије и са судбином ове жене, те тако престао да верује у свој „теоријски“ ангажман³².

Боден исписује шта се дешава „иза леђа“ суверена једне куће. Кућа лоше функционише јер је сложена и дељива [*divisible*] (тако је изневерена још једна од основних одредби суверености) и домаћин уопште не поседује монопол на употребу насиља, односно монопол на преговорање с опасним непријатељем. По аналогiji, с Боденовим исказом да је суверен омиљена мета сатане (ако је суверен контаминиран, онда је то и читав народ; „народ је такав какав је владар“³³), односно да борбу против сатане треба да започне прво суверен, постаје јасно да генерација „предавања“ мајки (жена) тајном непријатељу јесте само манифестација првотне запрљаности ђаволом домаћина и господара поменути куће. Узајамно пријатељство свакога посебно [*l'amitié mutuelle envers un chacun*³⁴], заједничарење кућа и домаћинстава, верност домаћица и страх домаћина, постиже се ако се произведе заједнички непријатељ.

Једини начин да се одржи народно стање [*l'estas populaire*] је да се води рат и да се извајају непријатељи [скују, измисле непријатељи; *forger des ennemis*] и онда када их уопште нема³⁵.

---

³² Осим потпуно нејасног и неразумљивог Боденовог халуцинирања у другом поглављу књиге IV „Начин како да се сазнају промене и пропасти република у будућности“, спис *Шест књига о Републици* обилује „чишћењима“ на свим нивоима поретка и у свим установама републике (забрањене су комедије, забаве, луде и жонглери, циркуси; цензура је свугде присутна, кажњавања су свирепа, итд).

³³ *Demonomanie contre les Sorciers*, p. 134.

³⁴ *Demonomanie contre les Sorciers*, pp. 7-8.

³⁵ *Les Six Livres de la République*, IV, 1, p. 34. Непријатељи треба да се непрестано одржавају и никада до краја не уништавају, јер ће у супротном пријатељи почети да ратују између себе и да се убијају (p. 35).

Боденова генијалност садржана је у томе што манипулише теоријском матрицом и именом које је пронашао за један облик који је свима знан, који латентно станује у сваком дому републике и непријатељ је свих. Имена „ђаво“ или „вештац“ (вештица), у које се могу уписати све могуће невоље једне суверености и живота, представљају „природне непријатеље“ или „непријатеље људског рода“ или „злотворе“ јер праве велико зло³⁶.

Ово је прво лукавство Жана Бодена да би се спречио грађански рат. По истом овом узору, касније, мир, односно савез између држава, требало је да евентуално буде омогућен проналаском гусара (или анархиста, или терориста), као главног заједничког непријатеља људског рода. Друга Боденова стратегија већ је елаборисана у петој књизи списа *Шест књига о Републици*.

Најлепши начин да се сачува једно стање и да се осигура од побуна, устанака и грађанских ратова, да се одрже потчињени у присном пријатељству [*en bonne amitié*], јесте имати непријатеља, с којим је могуће сучелити се [*auquel on puisse faire teste*]. [...] никада није пронађен лепши противотров [*antidote*] у односу на грађанске ратове, ни сигурнији лек, од супротстављања поданика непријатељу. [...] Страх од непријатеља држи потчињене у послушности [*en devoir*]. [...] Корисно је да поданици често буду суочени с непријатељем и да се не прихвата мир осим под јако повољним условима [...] а што се тиче силеџија, убица, лењиваца, луталица, бунџија, лопова... најбољи начин да се очисти република од те гадости јесте да се пошаљу у рат, који је као лек за процишћавање [*medicine purgative*] преко потребан да би се протерао трули смрад универзалног тела републике³⁷.

Фикција суверености или апсолутности је вишеслојна, али је сада ипак могуће дочарати можда само неке неравнотеже и збрке на које је мислио Лајбниц када је говорио о тој фикцији. Сувереност изискује најпре суверени тон како би се манифестовала њена тајна и функција. То није тон пуког теоретичара заједнице, нити саветника и правника једног поглавара. Боден, служећи се хиљадама примера из старих књига и легенди, заговара и налаже једно фантастично затварање заједнице путем њене непрестане псеудо отворености за рат. Република, да би била суверена (проста, недељива, јединствена и неподерива) треба да буде у ратном стању, али без рата и без непријатеља. Треба да буде непрестано фиктивно изложена својој пропасти и могућности руинирања. Једном речју, свеједно да ли је у питању гњида, мали Дубровник или Турска, република треба да буде болесна и на измаку. Њена пресудна „подеривост“, међутим, не налази се тамо где Боден хоће да је спречи и уклони – између делова (поданика, подеока), него управо између владара и поданика, суверена и суверености, поглавара и његовога тела, погледа императора и хоризонта, или камере и територије. У даљем кораку, који можда превази-

³⁶ „[...] ils sont appellez ennemis de nature, ennemis du genre humain, & malefiques, pour les meschancetez grandes qu'ils font...” *Demonomanie contre les Sorciers*, p. 17.

³⁷ *Les Six Livres de la République*, V, 5, pp. 137, 140, 142.

лази све напоре било Бодена било Лајбница, и који би можда могао да гарантује и поткрепи постојање једне, назовимо је условно, „светске власти“, суверен је ближи овом фиктивном непријатељу (непријатељима) него сопственом телу и сопственој сувереној власти. Топос овога „фиктивног непријатеља“ ће, неколико векова касније, бити могуће препознати и заменити другим сувереном или групом суверена највећих сила, и тек онда открити отуђеност света и поцепаност између суверена и глобалне суверености. Заиста, како другачије објаснити моћ суверена да наручи непријатеља (да дозира отров у леку), да организује његов напад, уприличи непријатељско бомбардовање, или рат? Одакле моћ влади да један ентитет који се „изолије“ „раздрма помоћу ратова“³⁸? У овој *par excellence* хомеопатској стратегији коју назначује Боден, а понавља Хегел, интуитивно је предвиђен један простор у коме се суверен, као дух, исто тако суверено креће, а који му (простор) апсолутно не припада. Наиме, суверен би на основу ове фикције требало да има замах и способност да сопствену власт над својим властитим телом *регулише*, користећи моћ друге суверености и силу непријатеља.

Две одлике ове фиктивне теорије штеловања и дотеривања суверености претпостављају бол и крварење у име суперлатива. Да би кућа била кућа, да би цело било цело, да би субјект био субјект, нужно је померити и *нагнути* услов таутологије, те одузети један део од целине и уништити га. Нарушено и сметено јединство се обнавља у борби с апсолутним другим – „одузимањем“ и убијањем, а не „додавањем“ нечег другог. У том смислу суверен заиста брине искључиво о својој власти (о целини и о „повезаности“ између делова, а не о свим деловима) и атрибут „суверено“ се односи само на оно што је компактно и стално. Оно што отпада, што је искључено, или што се само искључује (неверна жена; заведени научник; силеџија или бандит или сам пометени суверен, итд.), потпуно је безвредно и изметнуто. Друга одлика аналогна је овој првој и своди на калкулацију да један део целог треба да отпадне (да се казни, жртвује и уништи) и да се заувек одбаци како би цело остало јединствено. Та друга одлика тиче се скривене деобе и контраверзе око територије (простора, земље) и становништва које тренутно живи на одређеној територији. Став Бодена да „град не чине појединци или особе [*personnes*] већ јединство народа под једном сувереном влашћу“ [*l'union d'un peuple sous une*

---

³⁸ „Дух општег скупа јесте једноставност и негативна суштина тих система који се изолију. Да их не би укоренила у то изоловање и у њему учврстила [*einwurzeln und festwerden*], па да тиме пусти да се целина распадне и да се дух распрши, влада [*die Regierung*] мора да их с времена на време у њиховој унутрашњости раздрма помоћу ратова [*durch die Kriege zu erschüttern*], да тиме повреди и поремети њихов утврђени поредак и право на самосталност [*Recht des Selbstständigkeit*], а да индивидуама које се, удубљујући се у тај поредак, отржу од целине и теже неповредивом бићу за себе и безбедности личности, даде да у оном наметнутом раду осете свога господара, *српм.*“ G. W. F. Hegel, *Fenomenologija duha*, Beograd, Bigz, 1979, str. 265-266; *Phänomenologie des Geistes, Werke*, Band. 3, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1976, S. 334-335.

seigneurie souveraine], могао би да се поремети и допуни тврдњом да простор или земљиште града, исто тако, допуњује и овековечује суверену власт. Дакле, републику или град чини „јединство народа под једном сувереном влашћу“ на једној територији. Сетимо се у којој мери Боден инсистира на значају граница и зидина за сувереност маленог Дубровника. Заиста, један од првих гестова суверености утврђује се покушајем да се учини ефикасном једна наредба или заповест на што већем комаду земље. Међутим, границе тог комада не обележавају, узимајући у обзир један фиктивни почетак успостављања власти, зидине – јер зидова још увек нема нити има земљишта између њих (нема гробова ни споменика) – већ га обележава „жива сила“, односно „прса (или груди) живих ратника“. Сувереност постоји докле вреди и докле је ефикасна наредба, то јест докле има оних који слушају и оних који се одазивају. Боден (и не само он) постаје осетљив када из овога или онога разлога наредба престане да буде „на делу“ (делотворна или ефикасна) у делу куће или на делу територије републике. Суверен се тада одлучује, видели смо, употребљавајући стриктно теолошке аргументе, да да предност интегритету куће или територији по цену живота својих укућана и грађана. Суверен тада неприметно „присваја“ територију и укида одлучујућу разлику између „имати сувереност“ над једном територијом и „власништва“ те исте територије³⁹. Овај преокрет, који је последица „супстанцијалности“ суверености (суверен се не задовољава подељеном или „делимичном“ сувереношћу), повлачи силу и манифестује се у бесправној одлуци⁴⁰. Управо то је спорно, иако само изгледа да је беспредметно говорити о могућности да, на пример, жена зачне са сатаном или странцем, и да њихова заједница и њихова деца полажу право на део „домаћиновог“ дома. Чињеница да је сумануто очекивати да се скупина бандита и убица групише у једном делу града и најави отцепљење од „матике“, заиста не искључује оправданост таквог евентуалног захтева. Овај компликовани проблем конституисања и мобилисања мале заједнице на основу „злог принципа“, о коме касније расправља Кант, треба да се пажљивије разматра из помереног угла, али унутар увек актуелног контекста. Мислим сада, пре свега, на проблем странаца или мањина било које врсте или малог дела становни-

³⁹ О разлици „having sovereignty“ и „owning (that) territory“, cf. V. Lowe, *International Law*, Oxford, Clarendon Press, 2007, p. 138.

⁴⁰ Манифестација силе, која се обично обележава као суверенов монопол силе или његов монопол на употребу (организованог) насиља, није само последица сувереновог бесправног (насилног) „присвајања“ једне територије у неком кардиналном случају. Насиље је услов преноса моћи (са оца на сина, на оца; са суверена на наследника) и пресудни чинилац конституисања суверености. Појам суверености [*the notion of sovereignty*] је конфузан, по Сеарлеу, управо јер имплицира транзитивност, те га је немогуће ускладити са демократским друштвима („У диктатури, ако А има моћ над Б и Б има моћ над Ц, онда А има моћ над Ц, али то није истина у демократији“). Cf. Ревидирана верзија текста из 2003. „Social Ontology and Political Power“, *sada u Freedom & Neurobiology. Reflections on Free Will, Language, and Political Power*, New York, Columbia University Press, 2007, pp. 96-97.

штва. Мислим, напросто, на „мало“ (мало је зло!), које је, тако испада, у исти мах и нужни производ и отпадак сваког груписања, сваког јединства и било које суверене власти.

Шта ће онда преостати од суверености буве или слона, ако данас више нема ни Вавилона, ни Татара и њихове империје, ни велике Турске, нити животиње Дубровника или Женева? Шта ће преостати од целине ако је све постало део?

Да ли мало мора да буде што мање да би и даље опстало као део највећег?

Следити Лајбница, а опет, замишљати и бити загладан у једну малу територију која излази из старих књига, из ерудиције и из дела Јеана Бодена, требало би да има за циљ да потресе и да претресе једну од највећих фантазија запада и да подвргне институције суверености новом и другачијем имену и облику. Не бити „загладан у прошлост“ и не „занемаривати оно што се сада дешава“, на шта нас обавезује Лајбниц, можда би подразумевало не само проналажење неке нове мере којом се један идентитет или ентитет мери и открива – довољно је до сада било само мерити се са другима и померати се ка њима или пред њима – него и прихватање одређених залога и налога прошлости. Зар мали Боденов Дубровник или мала република Женева, данас, нису примерни облици опстајања упркос и с оне стране суверености? Зар ова два мрава немају и зар нису одувек имали знатно сигурнију будућност од тромих и гломазних мамута који их уоквирују и заклањају попут сивих облака? Зар Корзика или Баварска, Курдистан или Андалузија нису већ имена која пуно обећавају?

Замислити „мало“, по узору на ова два Боденова мрава и увек између суверености и не-суверености, истог трена наговештава парадокс. Наиме, како замислити нешто што је мало, како маштати и мислити са мером и у одређеним границама, о нечему чему већ не прети нешто „велико“ (веће) и што већ није унеређено и подељено, и за једно ново „мало“ умањено? Ако замислим „мало“, прво што одмах изневеравам јесте сувереност фикције. „Замислити“ или „замисљање“ је већ апсолутно и суверено на основу своје две одлике: да би фикција могла да буде проглашена фикцијом њу никада не сме да демантује њен „фиктивни садржај“. Не може да се замисли нешто што би своје евентуално постојање требало да усклађује са нечим другим – са већим од себе или са мањим у себи или од себе⁴¹. Прецизније, то нешто, „мало“ може

---

⁴¹ „Неопходна је принципијелна промена становишта у односу на владајући начин схватања. Сувереност се не може спознати као својство у спољашњем свету опажљивих чињеница, својство које пријања на неки реалан, физички или психички, природни објект [Naturobjekt] и које се стога може посматрати емпиријски индуктивно, него као предлог, као претпоставка у мишљењу посматрача који обухвата државу и право. А ако би се, рецимо, сувереност извела као суштинско својство државе, онда би то значило да неки поредак (и то *принудни* поредак) може важити као *правни* или *државни* поредак само онда ако *ја*, посматрач [Betrachter], тај поредак претпоставим као највиши, не даље изводљив [nicht weiter ableitbare] – а то, и ништа друго, значи „суверен“.“ Н. Kelzen, *Problem*

да се замисли и, наравно, тако нешто може и да постоји, али онда изневерава свој „фиктивни поредак“. Наиме, то „мало“ онда више није никаква измишљотина јер укида своју врхунску (и суверену) одлику: да је незамисливо. Други смер, који само потенцира циркуларни „момент“ првог, одликује се нуждом да оно што је замишљено никада не сме да буде и остварено, али да представља једину меру свему и да је истовремено неупоредиво са свиме што постоји. Тако, замислити „мало“, једновремено ограничава („спречава“) то мало да буде веће, а онда и неупоредиво, што онда пориче „функцију“ врховне фикције да подстиче „реално“ да стреми ка „незамисливо“ великом.

Ако замислим мало, „мало“ одмах пркоси машти и сувереним фантазијама управо зато јер је „мало“ и неприкладно величини аутора фикције. Без фантазије о великом нема суверена. Без велике фантазије, нема аутора и нема писања.

Да би велика „збрка суверености“ и фантазија о сувереном била коначно прекинута, каже Лајбниц, било би добро да се деконструишу фантазије, да се мање чита и да се мање позива на ауторе и на ауторитете („ерудиција и узори“, „правни акти и чланови“), а да се више просуђује на основу онога што се искусило и живело, та да се мисли у име живота. Бити с Лајбницом а против Бодена, у овоме тренутку, заправо, значи бити актуелан, а онда бити и против Бодена и против Лајбница. Лајбницова функција била би само у томе да разреже и коригује још један, можда последњи, наговештај „суперлатива“ да предњачи у односу на „компаратив“, заборављајући на силу живота и на жртве.

На крају, пре него што наведем неколико Лајбникових заборављених услова за свако будуће писање и „полагање“ права на реч „сувереност“, прецизираћу, још једном, малу фикцију о „малом“ које нужно треба да опстане. То је једини циљ. Понављам, то „мало“ је већ отворено ка великом (зато је мало) и већ отворено да се повлачи пред малим, да се смањује и да испушта из себе ново и следеће „мало“ у правцу истог тог великог.

Замислимо „мало“ које се неумитно улива у нешто „велико“, на пример у Европу која и даље има обресе *Respublica Christiana* с истим оним траговима Лајбницовог суморног отпора према Турској. Замислимо ту малу територију која се истовремено цепа, јер садржи у себи још једно „мало“ (и још једно... и још једно...), које није анектирано од нечега трећег, него нужно улази и припада истом том великом и европском. Замислимо првог министра, суверена, правника, експерта о коме говори Лајбниц, теоретичара који када меша и премешта речи „право“ и „међународно право“, када замишља „сувереност“, увек добија реч „спокој“⁴². Замислимо саветнике од слова и од књига, и „књи-

suverenosti i teorija međunarodnog prava, prevod D. N. Basta, Beograd, Službeni list, 2003, стр. 37. Н. Kelsen, *Das Problem der Souveränität*, S. 14. Превод сам незнатно модификовао.

⁴² „Србија не може бити срећна што се ова политика силе окренула против нас, али можемо бити спокојни зато што наша снага почива у поштовању права и што бранимо једноставну истину да је Косово Србија.“ Говор премијера Војислава Коштунице у Скуп-

ге саветнике“ и замислимо да се и на тој малој територији већ ратовало због речи „сувереност“⁴³ (самосталност, независност), да се убијало због лошег нагласка и лошег распореда речи у реченици и беса у фикцији. Замислимо једно „мало“ још увек у оклевању и још увек немирно и неуспокојено у великом, и замислимо да је француска реч *souveraineté*, преведена у енглеску *sovereignty*, напредовала у „суверенитет“ и постала саставни део речника тог малог језика, који се говори на тој малој територији. Могли бисмо онда да замислимо да реч „сувереност“ долази од речи „вера“, „уверење“, „увереност“ и да је реч „суверенитет“ у кобној синонимији с најсложенијом речју тога језика – са речју „самоувереност“.

Замишљена Лајбницова интервенција у једну овакву фикцију која се анектира Боденом и правом на равнотежу и једнакост свих територија уопште, то јест на брисање разлике између малог и великог, доноси потпуни неред и комешање („фикцију“). Прелиминарно, Лајбницова визија одмах укида хипокритичне или хипокритичне⁴⁴ моменте у односима између малог и великог (великих, осталих) – мало престаје да глуми велико, а велико да се представља као једнако с малим. Следи разбијање фантазма који је уписан у непрозирној разлици између речи која наликује речи у српском језику („сувереност“) и речи која тренутно доминира истим тим језиком („суверенитет“), јер председник и министри увек преговарају на страном језику и усклађују статус и домаћај своје суверене власти са другима. Међутим, обе ове речи су туђе поменутом језику, не само зато што су „туђице“ и припадају неким другим већим језицима, већ и зато што се њихова „властитост“ (важење и правоснажност) усклађује и мери с другима (странцима, туђинима). Спокој и самоувере-

---

штине Србије од 26. децембра 2007. Први министар Републике Србије и бивши председник Југославије и Републике Србије и Црне Горе, реч „спокојно“ употребљава на пример, у извештају после драматичног разговора са Слободаном Милошевићем 6. октобра 2000 („грађани могу да буду спокојни што се тиче опасности од интервенције ВЈ“); децембра 2007. током седнице СБ УН о Косову („можемо бити спокојни јер је сада пред очима целог света тај случај потпуно разјашњен“), итд.

⁴³ Херман Хелер отвара прво поглавље своје књиге о суверености, које је посвећено кризи догме суверености [*Souveränitätsdogmas*], цитатом једног француског политичара о актуелној, у питању је 1923 година, обузетости немачких правника концепцијом суверености државе. Раније су француски правници највише писали о суверености. Парафразирајући и пародирајући почетак славнога Хелеровог списка, остаје питање да ли вреди претпоставка да је данас сасвим немогуће разложно писати о суверености, али да је још увек „оправдано“ умирати и убијати у име суверености? Cf. H. Heller, *Die Souveränität. Ein Beitrag zur Theorie des Staats- und Völkerrechts* (Ges. Sch. Band II, S. 34). G. F. Schuppert, „Souveränität – überholter Begriff, wandlungsfähiges Konzept oder „Born 1576., but still going strong?“, u T. Stein, H. Buchstein, C. Offe (ur.), *Souveränität, Recht, Moral*, Frankfurt am Main, New York, Campus Verlag, 2007, S. 251-269.

⁴⁴ Реч „хипокризија“ је парафраза и упућује на „организовану хипокризију“ о којој говори Stephen D. Krasner у књизи *Sovereignty. Organized Hypocrisy*, Princeton, Princeton University Press, 1999.

ност нису довољни услови за сувереност („Господине, ако сте ви Суверен за вас, нисте за друге“⁴⁵).

Следи низ Лајбницових корекција и опомена које су некада служиле да охрабре владаре у настојањима да буду јаки и велики, а данас само могу да дају наду малима да ће опстати само најмањи „слободни градови“:

(a)

У међународном праву личност има онај [*Personam iuris Gentium habet*] који представља јавну слободу [*libertas publica*], и то тако да он није подвргнут туторству или власти некога другог, већ има право да води рат [*ius armorum*] и ствара савезе; иако [он може] да буде привезан снажном обавезом према вишем [од себе] и да му указује почаст, верност и послушност. Ако је његов ауторитет довољно велик [*Quod si magna satis ejus sit autoritas*], нека се он назове *Potentatus*, а тај који га има нека се зове *souverain* и *potentat*; овде се рађа право [јус] које Гали зову *souveraineté*, на латинском *suprematus* [...] Онај који има довољну слободу и моћ да спроведе одређени утицај [*cum autoritate intervenire posit*] у међународним пословима, војно или путем уговора – има своје место међу моћницима [*inter Potentatus*] и поверава му се сувереност [*suprematum habere creditum*]⁴⁶.

Нагризање и релативизација Боденове теорије суверености је вишеструка: став „иако он може да буде притиснут снажном обавезом према јачем од себе“ [*quanquam forte obligationum vinculis superiori sit astrictus*] је велика новост која уклања апсолутност било које суверене власти; надметање и упоређивање са другима, способност да се праве коалиције и пактови, и да се утиче на друге суверене (заједница суверена), никада пре није на овај начин експлицирана; потом, Лајбниц подразумева да је „сувереност“ процентуална и склона степеновању јер говори о количини и самерљивости утицаја односно снаге нечије „суверене власти“ (два пута се употребљава реч *самис*, „довољно“); Лајбниц преименује Боденову везу између латинског *maiestas* и *соуверанитет*, јер порекло и превод суверености проналази у латинској речи *супрематус*⁴⁷.

⁴⁵ *Monsieur, si vous estes Souverain pour vous, vous ne l'estes pas pour les autres.* G. W. Leibniz, *Entretien de Philarete et d'Eugene* (Oktober 1677), S. 306. „Присиљен сам да признам, да су сви владари Краљевства једнако слободни, али ми не изгледа да су сви једнако суверени“ (р. 304).

⁴⁶ G. W. Leibniz, *Codex Iuris Gentium diplomaticus* (1693), S. 74-75.

⁴⁷ Келсен је велики наследник Лајбница јер такође даје предност вези између суверености и речи *suprematus* (*superanus*). Cf. „Der Wandel des Souveränitätsbegriffes“, *Studi Filosofico-Giuridici*, Band II, Modena, 1931, S. 1 (у овом тексту он употребљава реч *supremitas*); „Sovereignty and International Law“, *The Georgetown Law Journal*, vol. 48, No. 4 (Summer, 1960), p. 627; одредница „Souveränität“, *Wörterbuch des Völkerrechts*, Band III, Berlin, de Gruyter, 1962, S. 278.

(б)

Један способан човек [*un habil homme*] ми је објаснио разлику између величанствености [*la Majesté*] и суверености [*la souveraineté*]. Он каже да је *Majesté* [врховно право да се наређује или врховна законодавност] право да се наређује а не да се извршавају нечије наредбе; док је сувереност легитимна моћ [*pouvoir legitime*] да се поданици присиле на послушност, а да се не буде присиљен, уколико није рат. Сувереност је врховно и просто право извршавања [*le droit supreme et ordinaire d'exécution*]. Јер једна је ствар право да се наређује, а друга је ствар признато право да се присиљује без тешкоћа. Зато онај ко је суверен, било да власт поседује сâм или да је дели са неколицином других, треба да има неоспорно признато право да одржава војне снаге и да је способан да њима управља, те да га стога и споља уважавају [*et mêmes de se rendre considerable par dehors*]⁴⁸.

Преформулацију и померање значења речи сувереност, у неколико етапа и на неколико нивоа, Лајбниц спроводи и на француском језику. Сувереност се знатно мање односи на наредбодавност, а више на правоснажност. Прецизније, *imperium* за Лајбница већ представља одређену моћ да се други присиле и натерају на послушност. Овај „додатак“ је увод како би се основна одлика „суверености“ проналазила с оне стране „давања закона“ и просте „употребе силе“. Финеса се састоји у томе да сувереност представља право на војну моћ [*ius manus militaris*] путем које се влада над читавом једном целином (територијом). Господара једне регије може да одликује и законодавност и употреба различитих мера присиле (нпр. смртна казна), али господар територије је само онај који „издржава“ армију на једној великој територији путем које се цела заједница (а не само појединци) подвргава његовој власти [*sed totam aliquam communitatem expedienda vis erit, Dominum territorii implorabit*]⁴⁹. „Сувереност“ се потом употпуњује и спроводи, на основу уважавања (признавања) које увек долази изван граница.

(в)

[...] и само они се зову *Souverains* или *Potentats* који имају [држе] велику територију и који могу да покрену војску [*qui territorium majus habent, exercitumque educere possunt*]; и управо то је оно што ја називам *Suprematum*, а када Гали просуђују о стварима које се тичу међународног права [*ius gentium*], мислим на мир, рат или савезе, и када именују неке *Souverains*, они онда не говоре о слободним градовима [*urbibus liberis*] или о владарима невеликих територија које неки богати трговац [*Mercator*] лако може да купи за себе, већ о оним великим силама које могу да поведу рат, да га претрпе [*bellum sustinere*],

---

⁴⁸ G. W. Leibniz, *Entretien de Philarete et d'Eugene* (Oktober 1677), pp. 308-309; 360.

⁴⁹ G. W. Leibniz, *De jure suprematus ac legationis principum Germaniae*, S. 54.

да га преживе и преостану, да направе савез, и да су у стању да се с ауторитетом мешају у послове других народа [*rebus aliarum gentium cum auctoritate intervenire possunt*]⁵⁰.

Постоје степени господарења или степени суверене власти [*des degrez dans la seigneurie*], инсистира Лајбниц, објашњавајући разлику између суверености и територијалног врховништва [поглаварства; *la Superiorité territoriale*]. Први је законодавни поглавар [*Seigneur de Jurisdiction*], чији је утицај врло ограничен, јер нема права да поведе људе у рат и да одржава војну силу која може да делује на целокупној територији. Само онај који има врховништво или поглаварство над територијом у стању је да то уради. Потом следи Лајбницово одлучујуће разликовање: уколико је територија мала, један обичан гарнизон може да спречи било какав унутрашњи неред и побуну, али господар ове територије нема никаквог утицаја изван граница своје власти када се ради о миру, рату, савезима са странцима, или општим пословима Европе [*affaires generales de l'Europe*].

Јер ово последње је резервисано за оне који су господари посебно значајних територија и они се могу називати Суверени или Потентати. Јер, заиста, једна је ствар прозвати се Сувереном, а друга, у апсолутном смислу говорећи [*absolument parlant*], бити суверен једнога одређеног места [*estre souverain d'un certain lieu*]; то јест имати поглаварство над том територијом⁵¹.

Petar Bojanić
Institute for Philosophy
and Social Theory
Beograd

Zusammenfassung

**DER SOUVERÄN, (DAS) SOUVERÄNE UND DIE SOUVERÄNITÄT
Über die juristische Fiktion, die Entkörperlichung des Herrschers
und über das Bluten im Namen des Superlativs**

⁵⁰ *Ibid*, S. 56.

⁵¹ G. W. Leibniz, *Entretien de Philarete et d'Eugene* (Oktober 1677), pp. 305-306.

Да би једна држава била суверена, први услов је да има велику или средњу територију, односно популацију. Cf. Josep M. Colomer, *Great Empires, Small Nations. The Uncertain Future of the Sovereign State*, London- New York, Routledge, 2007, p. 8.

Ein Jahrhundert nach Jean Bodins berühmten Werk *Les Six Livres de la République* (1576), in dem zum ersten das alte Wort „Souveränität“ (*souveraineté*) verwendet wird, um eine scheinbar ganz neue Sache zu bezeichnen, versucht Leibniz, einer Bezeichnung neuen Sinn zu verleihen, von der man überhaupt nicht weiß, was sie bezeichnet, verbirgt oder übergeht. Seine Intervention und sein Versuch, diese große Verwirrung aufzulösen, sind heute ebenso aktuell wie vergessen.

Ist es deshalb gerechtfertigt, wenn wir – Leibniz’ Anstrengung in der Erklärung und der Rekonstruktion der Souveränität folgend – die Unruhe, die an den Quellen dieser fatalen von Jean Bodin begonnenen Konstruktion liegt, präziser verstehen? Wird ein solcher Zugang all jene Voraussetzungen der „*ambitionem privatam innocentium sanguine placaturos*“ aufdecken, über die Leibniz spricht, und die sich am Beginn des Kampfes für die Souveränität befinden? Und verspricht die Verwendung von Leibniz mit dem Ziel, Bodin zu diffamieren, wirklich Erfolg bei der Demolierung dieser theologisch-politischen Phantasie?

Schlüsselbegriffe: Souverän, Souveränität, Feind, Teil, Ganzheit, kleine Territorium, Macht